
Mentofaktúra folyóirat

-filozófia és Coaching

<http://www.mentofaktura.hu>

Gyenge ontológia erőssége

Dr. Kollár József

Coach képzés

<http://www.szervezetepites.hu>

Boldogságotréning

<http://www.acoach.hu>

DR. KOLLÁR JÓZSEF

GYENGE ONTOLÓGIA ERŐSSÉGE

Eleinte a megoldásközpontú gyorstanácsadás módszerét használtuk a coaching során, majd – mivel láttuk, hogy csak részben sikerül vele eredményt produkálnunk – elkezdtük átalakítani, amíg el nem értünk egy kritikus pontot, mikortól világossá vált, hogy, amit csinálunk, az már egy teljesen új módszer, amelynek keretében a megoldásközpontú coaching is más értelmet nyer.

A megoldásra fókuszáló gyorsterápia a megszokott, problémára koncentrázó – azt boncolgató, és különféle perspektívákból újra és újra leíró – metódussal szemben az elérni kívánt célokra, a problémaszituáció meghaladását lehetővé tevő megoldásokra helyezi a hangsúlyt. Ebből következően a coach a hozzá fordulókat nem a problémáikról faggatja, hanem arra invitálja őket, hogy a coaching során a kívánatos jövő minél részletgazdagabb megkonstruálására koncentráljanak. A célmeghatározás nem tér el a többi hasonló problémamegoldó módszertől, ami új, az a cél elérését követő állapot részletes leírására való törekvés. A megoldás következtében előállt új világ részletekbe menő elképzelése az első lépés, vagyis a coaching során a jövőből kiindulva érkezünk vissza a múltba, majd a jelenbe. A jövőképleírás során viszont nem eshet szó magáról a problémáról, a válságról, a krízisről. A coaching második fázisában azokat a jelenben meglévő forrásokat, képességeket, viselkedésmintákat vesszük számba, amelyek a kívánt cél mielőbbi elérését elősegíthetik. A harmadik stádium már meglévő eszközök kísérleti felhasználásának időszaka, amely a mindennapokban próbaszerencse alapon előidézett változások tesztelésére, finomítására, az elképzelt célokhoz való hozzáigazítására szolgál. Ebben az időszakban a coach szelekciós környezetként viselkedik, és csak azokat a viselkedésmintákat erősíti meg, amelyek alkalmassá teszik a klienst a cél elérésére. A megoldásközpontú coaching alapfilozófiája az, hogy a megoldáshoz nem visz közelebb a probléma boncolgatása, sőt elvonja a figyelmet, az energiát, és megakadályozza a képzelet szabad szárnyalását, amely elengedhetetlen a sikeres megoldáshoz.

A probléma keretéből át kell lépünk a megoldáséba, vagyis az összes eseményt ebbe a keretbe kell helyoznunk, hogy ne a megoldhatatlanság, a válság, a krízis, hanem a megoldás perspektívájából lássuk a történéseket.

Konzultációink során, amikor megkértük a hozzánk fordulókat, hogy próbálják részletesen elképzelni a céljaik megvalósulása utáni állapotot, kiderült, hogy egyáltalán nem képesek a virtuális jövő megkonstruálására. A kudarokat követően megkíséreltük megfejtetni, hogy mi lehet a sikertelenség oka. Hosszú időbe és kutatómunkába telt, míg rájöttünk, hogy azért nem tudják a jövőt elképzelni, mert olyan működésképtelen heurisztikákat alkalmaznak, amelyek a jelenlegi válságos életszituációjukhoz vezetnek. Vagyis naivitás azt várnunk, hogy jelen állapottól merőben más jövőbeli szituációba képzeljék magukat, miközben a jövőtervezésre

Mentofaktúra folyóirat

-filozófia és Coaching

<http://www.mentofaktura.hu>

Gyenge ontológia erőssége

Dr. Kollár József

Coach képzés

<http://www.szervezetepites.hu>

Boldogságotréning

<http://www.acoach.hu>

rendelkezésükre álló heurisztikák nem alkalmasak erre. A coaching során rá kell ébresztenünk a hozzánk fordulókat arra, hogy milyen jellegzetes torzulások akadályozzák, meg őket abban, hogy használható jövőképet fessenek maguknak, majd pedig olyan heurisztikákat kezdünk el közösen kidolgozni, amelyek lehetővé teszik, hogy a jövőt részletesen el tudják képzelni. A kognitív tudomány mai állása, a számítógépes ontológiák gyártásának virágzása, illetve egyéb filozófiai megfontolások ébresztettek rá bennünket arra, hogy a heurisztikák felhasználásával úgynevezett ontológiákat, világokat kell gyártnunk, melyek modellként szolgálnak arra, hogy a hozzánk fordulókat valóban képesek legyenek változásokat előidézni az életükben. A könyvünknek azért ontológiai coaching az alcíme, mert az ontológiák gyártásának különféle módozatainak kidolgozására koncentráltunk megírása során. Végül a megoldásközpontú gyorstanácsadásra irányuló kritikai vizsgálódásunk egy, új, a gyakorlatban folyamatosan tesztelt módszer kidolgozásához vezetett, melyet a kognitív tudomány és az elmefilozófia általunk is kedvelt egyik legnagyobb alakjának, Daniel Dennettnek a tiszteletére, Massachusetts-módszernek neveztünk el. A könyv egészének koncepciójára az említett elmefilozófus mellett Gregory Bateson és Nelson Goodman gondolkodása tette e legnagyobb hatást. Önterdiszciplináris hozzáállásuk révén mindhárman olyan dolgokat képesek mondani, amelyek radikális gondolkodás-változásra inspirálják intellektuális környezetüket. A továbbiakban először bemutatjuk, hogy miért nehéz a jövőt elképzelni, majd pedig azt, hogy milyen jellegzetes hibák vezetnek ahhoz, hogy a hozzánk fordulóknak nem sikerül működőképes jövőképeket festeniük, végül pedig röviden ismertetjük, hogy mit értünk gyenge ontológián.

Azért nehéz a jövőt részletesen elképzelni, mert az ember megismerő horizontja csupán a jövő kezdetéig ér. Például radikális fogalmi újítás esetén olyan világba csöppenünk, amely alapjaiban változtatja meg a valóságot, szövi újra vélekedéshálónkat, túl a jelenleg használt fogalmaink által kijelölt horizonton. Ha lényegi változást idézünk elő környezetünkben, az pedig bennünk, akkor semmi sem marad úgy, mint azelőtt. Képzeld el, hogy a kőkorszak hajnalán a kedves olvasó és a legjobb barátja egy árnyas fa alatt heverészve a jövőről beszélget, és egyikük, mondjuk ön, azt a kijelentést teszi, hogy tíz éven belül fel fogják találni a kereket (vö. MacŐnyre, 1999, 125-151).

A beszélgetőtárs, mivel soha sem hallotta korábban ezt a fogalmat, rákérdez. „Mi a kerék”? Erre ön, meglehetősen nehezen találva a szavakat, előadást rögtönöz a kerékről, magyarázni kezdi, hogy fog kinézni a kerékabroncs, a küllő, a kerékagy. Aztán hirtelen elhallgat, és a megdöbbenéstől, valamint az örömtől elcsukló hangon közli a barátjával: „hiszen éppen most találtam fel a kereket”. Vagyis a kereket nem lehet megjósolni, csak feltalálni. Aki meg tudja fogalmazni, hogy mi a kerék, az egyben fel is találta. A radikális fogalmi újítások esetén a fogalom által megragadott dolog vagy esemény megjósolhatatlan, hiszen az előre jelezhetőség szükséges feltétele, hogy már a jelenben birtokoljuk a jövő leírására használni kívánt fogalmat. A hozzánk fordulókat számára – abban az esetben, ha

Mentofaktúra folyóirat

-filozófia és Coaching

<http://www.mentofaktura.hu>

Gyenge ontológia erőssége

Dr. Kollár József

Coach képzés

<http://www.szervezetepites.hu>

Boldogságtréning

<http://www.acoach.hu>

csak radikálisan új fogalmak bevezetése révén lehet előre jelezni – gyakorlatilag lehetetlenné válik, hogy leírják azt az időszakot, vagy világot, amelyben problémáik megoldódnak. Ebben a szituációban tehát eleve kudarcra ítéltetett a megoldásközpontú gyorssterápia legfőbb programja, vagyis az, hogy a problémák helyett a megoldás utáni állapot részletes leírásával kell indítani a coachingot.

Az előre jelezhetetlenség egy másik esete abból származik, hogy a hozzánk forduló képtelen a jövőbeli cselekedeteinek terét adó világ mibenlétét megjósolni, ha még nem döntötte el, hogy a két vagy több, egymást kizáró cselekvéssor (életforma) közül melyiket választja. Az alternatívák közötti választás időszakában nem képes előre jelezni, hogy melyik világleírást fogja preferálni.

Vagyis szükségképpen vak saját jövőbeli világának ontológiájával szemben. Ellene vethető, hogy egy jó coach viszont rutinjának, éleslátásának és intuíciójának köszönhetően le tudja írni a hozzá forduló jövőbeli világát. Őgaz ez ellentmondana a megoldásközpontú gyorssterápia alapelképzelésének, de nagyvonalúan eltekinthetünk ettől. A coach, még ha képes lenne is látni és fogalmilag megragadni a choachee számára legkedvezőbb jövőt, saját jövőbeli viselkedését, gondolatait éppen úgy nem ismeri, mint a hozzá forduló. A coach által még meg nem hozott döntésektől függ, hogy a hozzá fordulónak melyik jövő-scenariót ajánlja. Mivel coach nem tudja megjósolni a saját döntéseinek a kliensére gyakorolt hatását, ezért nem képes a choachee jövőbeli világát ábrázolni.

Az előre jelezhetetlenség harmadik esetét egy olyan játék (például párkapcsolat) révén demonstráljuk, amelyben a játékosok meg akarják jósolni a másik következő lépését. Ahhoz hogy Irén előre jelezhesse, hogy Béla mit fog lépni, meg kell jósolnia, hogy Béla mit gondol az ő jövőbeli lépéséről. Ahhoz, hogy ezt meg tudja jósolni, meg kell jósolnia, hogy mit fog Béla jósolni arra vonatkozóan, hogy Irén mit fog jósolni arra vonatkozóan, hogy Béla mit fog jósolni arra vonatkozóan, hogy Irén mit fog jósolni... és így tovább, míg abba nem hagyják végleg a közös életüket. Az nyeri a játékot, aki kevésbé előre jelezhetővé tudja tenni jövőbeli viselkedését, és az veszít, akinek a jövőbeli lépései relatíve könnyen kitalálhatók. Mivel a győzelem egyik fontos feltétele a másik megtévesztése, az lesz a vesztes, akinek jövőbeli cselekedetei könnyebben megjósolhatók. Egy párkapcsolati tréning esetében azért nehéz a közös jövőt részletesen leírni, mert a párok gyakorta a coaching során sem hagyják abba a fent bemutatott játékot, mivel az elképzelt jövőben sem akarnak kiszolgáltatottabbá válni, mint a jelenben, ahol túlságosan is kiszolgáltatottnak érzik magukat, különben nem fordultak volna szakemberhez.

A jövő előre jelezhetőségének egyik súlyos akadálya az, hogy ismeretlen.

És miképpen fogom kifürkészni, Szókratész, azt, amiről egyáltalán nem tudom, hogy mi az? Ki tudsz-e tőzni valamit azok közül a dolgok közül, amiket nem ismersz, magad elé, hogy kutasd?

Vagy ha nagyszerően rátaláltál is, honnan fogod tudni, hogy ez az, amit előzetesen nem ismertél? (Platón, 1984, 671)

Mentofaktúra folyóirat

-filozófia és Coaching

<http://www.mentofaktura.hu>

Gyenge ontológia erőssége

Dr. Kollár József

Coach képzés

<http://www.szervezetepites.hu>

Boldogságotrénning

<http://www.acoach.hu>

A fő nehézség abban rejlik, hogy milyen kritériumok alapján dönthető el, hogy a jövőbeli válasz a jelenbeli probléma megoldása (vö. Simon, 1982, 195-219). A másik gond, hogy egy probléma valójában a megoldás felől érthető meg igazán, ha jó a megoldás, a probléma megszűnik, vagy kisebbé válik, ha rossz, a probléma változatlanul fennáll, vagy növekszik. A probléma felvetésének módja már módosítja a problémát. A problémától a lehetséges megoldásokon („y a probléma lehetséges megoldása”, „z a probléma lehetséges megoldása”) keresztül visz az út a valódi megoldásig. A megoldást a következő kijelentés formájában fejezhető ki: „x a probléma megoldása”. Honnan tudjuk eldönteni, hogy melyik lehetséges megoldás a problémára adott helyes válasz? Kell találnunk egy olyan, véges számú lépésből álló, ellenőrző eljárást, amely kiszűri a jó megoldást. A megoldás tehát az, „amely megfelel az adott ellenőrzési eljárás kritériumainak”. A lehetséges megoldásokat addig kell ellenőriznünk, míg nem illik rá valamelyikükre a fenti definíció.

A baj csak az, hogy mindez az ellenőrzési eljárásokkal szemben is felvethető: „x a probléma kiszűrésére alkalmas helyes eljárás”, „y a probléma kiszűrésére alkalmas lehetséges eljárás”, „z a probléma kiszűrésére alkalmas lehetséges eljárás”. Ahhoz, hogy képesek legyünk eldönteni, hogy a lehetséges eljárások közül melyik alkalmas arra, hogy megtaláljuk általa a valódi megoldást, újabb eljárásokat kell bevezetnünk, és így tovább. Nézzünk egy konkrét példát! Tegyük fel, az a probléma áll elő, hogy egy szénakazalban meg kell találnunk a leghegyesebb tőt. Ha arra nincs mód, hogy a szénakazal egészét szisztematikusan átvizsgáljuk, vagyis az utolsó tő hegyét is összevethessük a többiével, akkor mikor hagyjuk abba a keresést? Vagyis mi a megoldás kiszűrésére alkalmas eljárás? Az egyik az lehet, hogy akkor hagyjuk abba a keresést, amikor úgy véljük, hogy több erőfeszítést már nem érne meg. A másik szabály pedig így szólna: Akkor hagyjuk abba a keresést, mikor olyan tőt találunk, amivel varrni lehet. A két eljárás közül az egyik negatív megerősítőként is működhet, hiszen lehetséges, hogy akkor hagyjuk abba a keresést, mikor még semmit sem találunk. A második viszont pozitív megerősítést nyújt, hiszen a megfogalmazása eredményközpontú. Az eljárás eljárásainak ördögi köréből, egy olyan heurisztika segítségével szabadulhatunk meg, amely a problémamegoldó megelégedésre apellál. Vagyis az ontológia coaching során használt első metaheurisztika így szól: „az a lehetséges megoldások közül a megfelelő, amellyel a problémamegoldó megelégszik”.

A problémamegoldás akkor eredményes, ha olyan meggyőződésekhez vezet, amelyek új, sikeres cselekvési szokásokat eredményeznek. Minél magasabbra teszi valaki a megelégedettségének a mércéjét, annál nehezebb megoldást találnia az adott problémára. Azok, akiken utópia-szindróma jelei mutatkoznak, természetesen sohasem találhatnak kérdéseikre kielégítő válaszokat: „Mialatt az elérhetetlent őzzük, lehetetlenné tesszük a megvalósíthatót” (Watzlawick, 1990, 78). A problémavak olyan ember, aki számára semmi sem probléma, és minden megoldás kielégítő. Az utópista viszont minden megoldásra váró

Mentofaktúra folyóirat

-filozófia és Coaching

<http://www.mentofaktura.hu>

Gyenge ontológia erőssége

Dr. Kollár József

Coach képzés

<http://www.szervezetepites.hu>

Boldogságtréning

<http://www.acoach.hu>

problémának tekint, és egyetlen jelenbeli megoldással sem elégedett. Az utópista a végső és univerzális választ keresi, és mivel még arra sincs objektív kritériuma (az igazolási eljárás elvi lehetetlensége miatt), hogy megtalálta-e vagy sem, mindig úgy fogja érezni, még ha véletlenül rá is hibázik, hogy nem bukkant rá. Az utópista egy soha meg nem érkező utazóhoz hasonlítható:

az örök diák, a perfekcionista, a siker előestéjén mindig kudarcot valló – mind azok közül az utazók közül valók, akik örökké vándorolnak, de sohasem érkeznek meg. Az elérhetetlen pszichológiája szükségszerűvé teszi, hogy minden tényleges kielégülést veszteségként (...) éljenek meg (...) (Watzlawick, 1990, 82).

Az utópiaszindrómát mutató személy a valósághoz nem illeszkedő premisszákból indul ki, és ha a problémamegoldás során kudarcot vall, akkor nem kiinduló tételeit igazítja a realitáshoz, hanem a világot és önmagát vádolja a sikertelenségért. Vagyis olyan problémákra keres válaszokat, amiket nem lehet megoldani. Az utópiaszindrómát kiküszöbölő második metaheurisztikánk tehát így szól: „Ha egy kérdés egyáltalán feltehető, akkor azt meg is lehet válaszolni” (Wittgenstein, 2004, 102). A harmadik metaheurisztikánk a csend, illetve a hallgatás fontosságát hangsúlyozza.

„Amiről nem lehet beszélni, arról hallgatni kell!” (Wittgenstein, 2004, 103). Olyan világban, amely tele van hatalmas szénaboglyákkal, csak efféle heurisztikákkal lehet boldogulni.

A heurisztika a lépésenként végrehajtandó, pontos eredményre vezető algoritmus ellentéte (Pólya, 2000). Míg egy adekvát algoritmus lényegi ismerve a tévedhetetlenség, a heurisztikák általában csupán megközelítő pontosságú eredményt adnak. A heurisztika ökölszabály: pl. „A krízist előidéző legvalószínűbb okoktól kell a legkevésbé valószínűek felé haladni”. Akkor

célszerű alkalmazni, amikor a problémát komplexitásából adódóan nem lehet algoritmusokra bontani, és nem áll rendelkezésünkre elég idő és/vagy kapacitás, hogy az összes megoldási alternatívát végig próbáljuk. A heurisztikus gondolkodás során a rövid, vagy a hosszú távú memóriában implicit módon a tárolt tudás aktiváljuk. Olykor ellentmond a logika alapelveinek, ezért nem mindig követhető, nehezebben ellenőrizhető, gyakran egyfajta ki nem mondott, hallgatólagos tudásra épül (vö. Polányi, 1992, 1994). A heurisztikák jól használhatók az „először cselekszem”, illetve „megnézem” típusú problémamegoldás során, szemben az először részletesen „átgondolom” típusú módszerrel. A problémán való olykor természetlen rágódás helyett egyes heurisztikák alkalmasak arra, hogy beindítsák a képzeletünket, ami lehetővé teszi, hogy a jövőről vizionáljunk. Mások olyan cselekvésekre indítanak, amelyek aztán gondolkodásra készítenek. A jól megválasztott heurisztikák, tehát olyan hüvelykujszabályok, amelyek kreatív problémakezelésre sarkallhatnak. Ugyanakkor fontos szembenéznünk azzal, hogy gyakorta éppen a rosszul megválasztott heurisztikák teszik lehetetlenné a problémamegoldást. A 2002-ben közgazdaság Nobel-díjat kapott Kahneman szellemes kísérletek révén változtatta meg a racionális döntések mikéntjéről addig vallott elképzeléseket, és világított rá azokra, a torz heurisztikákra, amelyek felelősek a működésképtelen jövőtervekért. Kahneman (1972, 1973, 1974,

Mentofaktúra folyóirat
-filozófia és Coaching

<http://www.mentofaktura.hu>

Gyenge ontológia erőssége

Dr. Kollár József

Coach képzés

<http://www.szervezetepites.hu>

Boldogságotréning

<http://www.acoach.hu>

2003) és Tversky egyebek mellett három olyan rossz döntéshez vezető heurisztikát azonosított, amelyek az emberek bizonytalan körülmények között meghozott döntéseit jellemzik. A mi olvasatunkban ezek a heurisztikák azért működésképtelenek, mert nem vezetnek, hosszabb távú, valódi megalégedéshez.

A hozzáférhetőségi heurisztika használatakor az alapján döntünk, hogy éppen mi jut az eszünkbe az adott problémával kapcsolatban. Általában az fog beugrani, ami különleges hatást gyakorolt ránk a múltban, megrázó személyes élményhez vezetett. A döntésünket tehát nem a statisztikai valószínűség, hanem a heves emóciókat előidéző, egyáltalán nem reprezentatív példák motiválják. A nagy megrázkódtatásokat okozó eseteket nem egyedi, elszigetelt példának tekintjük, hanem a gyakorta bekövetkező események jellegzetes előfordulásának.

A válás küszöbén álló párok gyakran azokra a sikertelen, érzelmileg felkavaró szituációkra emlékeznek, amikor nem tudtak egymással együttműködni, és azokra nem, amelyek sikeres kooperációhoz vezettek. Ez abból adódik, hogy az együttműködés során nem éltek át olyan frusztrációkat, mint amikor nem sikerült kooperálniuk. Amikor arról kell dönteniük, hogy tovább éljenek-e együtt, vagy elváljanak, a hozzáférhetőségi heurisztikából adódóan gyakran arra a következtetésre jutnak, hogy, mivel nem tudtak eddig „sohasem” együtt működni, ezért jobb, ha elválnak egymástól. A hozzáférhetőségi heurisztika így hangzik: „Ha ez ugrik be arról, akkor biztosan reprezentatív”.

A reprezentativitási heurisztika használata arra indíthat bennünket, hogy az alapján soroljuk A-t B osztályba, hogy mennyire reprezentatív, illetve tipikus példája B-nek, és érzéketlenné váljunk a minták statisztikai értelemben vett nagysága, illetve az események előzetes valószínűsége iránt. Tegyük fel, hogy Béla számára a legfontosabb érték a függetlenség és a változatosság. Az a valószínűbb, hogy agglegény, vagy az, hogy házasság? Tegyük fel, hogy az agglegények 90 százaléka függetlenségszerető, míg a házásoknak csak az 5 százaléka. A képzeletbeli országban 100 agglegény és 5400 házasságos ember él. Tehát 90 autonóm agglegényre 270 autonóm házasságos ember jut. Vagyis háromszorosa a valószínűsége annak, hogy Béla házasságos, mint annak, hogy agglegény.

A kísérlet során a 100 megkérdezett közül 99 mégis azt válaszolta, hogy Béla agglegény, holott nyilván tudniuk kellett, annak, hogy agglegénybe botlanak, sokkal kisebb a valószínűsége, mint hogy függetlenségpárti házasságos emberbe.

A reprezentativitási heurisztika így fogalmazható meg: „Ha A tipikus példája, B-osztálynak, akkor B-be sorolandó.”

A lehorgonyzási is kiigazítás heurisztika arra indítja az embereket, hogy döntési szituációban (lehorgonyozva önmagukat) egy referenciapontot fogadjanak el, és aztán ehhez igazítsák későbbi megoldási javaslatukat, még akkor is, ha a lehorgonyvetés helye nem alkalmas a kikötésre, vagyis a probléma megoldására. Egy kísérletben arra kérték a résztvevőket, hogy becsüeljék meg, hogy az ENSZ tagállamoknak hány százaléka afrikai ország. A válaszadás

Mentofaktúra folyóirat

-filozófia és Coaching

<http://www.mentofaktura.hu>

Gyenge ontológia erőssége

Dr. Kollár József

Coach képzés

<http://www.szervezetepites.hu>

Boldogságréning

<http://www.acoach.hu>

közben egy szerencsekereket forgattak előttük, amikor a kerék éppen a tízeshez ért, akkor a becslések középértéke 25 százalék volt, amikor 65-öt mutatott, akkor 45 százalék. Őtt a véletlenszerű külső hatás, nevezetesen a szerencsekerek forgása, határozta meg a referenciapontot, és ehhez igazították a megkérdezettek a becsléseiket. Ha megkérdezzük tőlünk, hogy Olaszországban 20 milliónál több vagy kevesebb ember él, akkor ezt vagy azt a választ adjuk.

Ha utána azt firtatják, hogy mekkora lehet a jelenlegi lélekszáma, akkor az előtte feltett kérdésben megadott 20 millióhoz közeli értéket fogunk mondani, mert a megelőző kérdés referenciaponttá vált, és arra sarkall, hogy lehorgonyozzunk mellette. Például annak megítélésében, hogy egy párkapcsolatot érdemes-e folytatni, külső hatásként referenciaponttá válhat, a döntés során, egy kért vagy kéretlen tanácsokat adó barát vagy szülő véleménye, elkötelezhet egy álláspont mellett bármiféle olvasmány- vagy filmélmény, egy kósza ötlet vagy hangulat, amely mellett makacsul kitartunk, végleg lehorgonyozunk.

A lehorgonyzási és kiigazítási heurisztika explicit megfogalmazása így hangzik: „Ha már lehorgonyoztál el gondolat mellett, akkor nem tehetsz mást, minthogy hozzáigazítod a többit”.

Az ontológia coaching célja az, hogy – miután bemutatjuk a hozzánk fordulóknak azokat a nehézségeket és téves heurisztikákat, amelyek megnehezítik a jövő részletes elképzelését – segítsen új világokat kialakítani.

Az ontológia problémája röviden összefoglalható. „Mi van?” A válasz is egyszerű: „Minden”.

Ezt a választ mindenki elfogadja, csak abban nincs egyetértés, hogy mi az a minden (vö. Quine, 1985, 273-296). Amikor a hozzánk fordulók arról kezdenek panaszkodni, hogy minden kezdeményezésük balul sül el, semmi sem sikerül, akkor óhatatlanul ontológusokká válnak. Amikor ezeket a kijelentéseket teszik, implicit módon azt sugallják, hogy az egész világ(uk) összeesküdött ellenük. A baj a világuk határait kezdte ki, és nem a világukon belül megoldható problémák egyike. Mikor megkíséreljük számba venni, hogy milyen dolgok és viszonyok rendszere a világuk, akkor kiderül, hogy olyan hatalmas és átláthatatlan univerzummal állunk szemben, amely eleve megismerhetetlen. Lehetetlen megküzdeni az ükuszülők, nagyszülők, szülők stb. árnyaival, mert ezeknek a világoknak a fő szervező ereje a „sírfeliratok bájos zőrzavara”, vagyis a halott ősök virulens automatizmusai. Torz heurisztikák és morális előfeltevések szövik át meg át ezeket a „mindenségeket”. Más szavakkal: a hozzánk fordulók világi olyan erős ontológiákra épülnek, amelyek ellenállnak minden átfogóbb változtatásnak, és szinte lehetetlen őket újra strukturálni.

A tudást és a társadalom fő intézményeit, valamint az igazságot (tények: mi van?) és az igazságosságot (értékek: mit kell tenni?) egy végső (erős ontológiát magába foglaló) nagy narratívára hivatkozva legitimálják (Lyotard, 1993; Latour, 1999). Az erős ontológián (White, 2000) alapuló nagy narratíva lényegi ismérve a valódi hős, a

Mentofaktúra folyóirat

-filozófia és Coaching

<http://www.mentofaktura.hu>

Gyenge ontológia erőssége

Dr. Kollár József

Coach képzés

<http://www.szervezetepites.hu>

Boldogságotréning

<http://www.acoach.hu>

hatalmas veszély, a nagy utazás és grandiózus cél. Univerzalitás-igényéből adódóan az egyetlen, mindent tudó elbeszélő pozícióját keresik az érintettek. Azok a vallások, amikhez nem kapcsolódik valamiféle kritikai gyakorlat, például vallásfilozófia, gyakorta erős ontológiára épülnek, szent szimbólumaik révén reflektálatlanul kapcsolják össze az ontológiát a morállal. Azért töltenek be fontos szerepet a közösségek életében, mert, a tényeket és az értékeket egyetlen vonzó valósággá formálják (vö. Geertz, 1994, 5-21). Minden nép olyan szimbólumokat használ, amelyek segítenek abban, hogy a világ tényei értelmet nyerjenek az értékek által, és az értékek pedig vonzóvá tegyék az ontológiát.

Az életstílus és az ontológiát szent szimbólumok kapcsolják össze. A navahók etikája (melynek fő erényei a nyugodt határozottság, a kitartás, a méltóságteljes megfontoltság) egy hatalmas méretű, gépiesen működő és nagyon veszélyes természetről alkotott leírásához kapcsolódik. A hinduk rituális kötelességetikája egy olyan ontológiájú világhoz illeszkedik, amelyben kasztok találhatók, és a következő újjászületés a jelenlegi életben végrehajtott cselekedetek következménye. Az erős ontológiák azt próbálják megválaszolni, hogy milyen a világ és az emberi természet valójában. Az erős ontológiák elfogadói szerint – bár a világ ontológiai és morális igazságai egyazon épület különböző szintjen találhatók, mégis jól illeszkednek egymáshoz – a ház időnként felújításra szorul, de nem rengethetik meg holmi szellemi földrengések. Vagyis annak a bizonyossága, hogy miként szerveződik a világ, és hogyan kell élni benne, megkérdőjelezhetetlen. A mi olvasatunkban ezeknek az ontológiáknak az úgynevezett népi változatait az kapcsolja össze, hogy hatalmas, átláthatatlan, a kritikai szemléletnek ellenálló, statikus rendszerekként működnek. Lakóik gyakran csak illegálisan eszközölhetnek változásokat bennük, hivatalos engedélyt csak nagyon körülményesen kaphatnak rá. Azok adják az engedélyeket, akik számára az intézményesített rend nagyobb hozzáférést biztosít az erkölcsi kifejezések legitim használatához, akiknek joguk van megmondani, hogy mi a jó, és mi a rossz, mi méltó az emberhez és mi nem. Ha az erkölcsi nézetkülönbségek oka nem véleménykülönbségen alapszik, vagyis nincsenek érdekellentétek, amelyek feloldhatók lennének a véleménykülönbségek elfogadásával, akkor csak a meggyőzés marad, amelynek leghatékonyabb formája a morális szótár használata. Azé a hatalom, akié a morális szótár, és azé a morális szótár, akié a hatalom. A hozzánk forduló gyakran arra próbálnak felhasználni bennünket, hogy megerősítsük őket az erkölcsi szótárunk használatában, és segítsünk meggyőzni a másikat, hogy elkövetett bűneiért vezekelnie kell, illetve nincs joga használni a morális kifejezéseket, mert hantázik (bullshitel), manipulálni akar velük, nem hiteles, nem őszinte, nem jó. Általában a hozzánk forduló (implicit módon) elismerik, hogy van egy végső morális szótár, amelynek szavai eszközök a másik megrendszabályozására. Az erős ontológia legfőbb heurisztikája így hangzik: „Vagy birtokold a végső morális szótárt, vagy vedd semmibe!”.

Lytard szerint a posztmodern korban a tények és az értékek világát összekapcsoló szent szimbólumrendszerek, közösségi rítusok,

Mentofaktúra folyóirat

-filozófia és Coaching

<http://www.mentofaktura.hu>

Gyenge ontológia erőssége

Dr. Kollár József

Coach képzés

<http://www.szervezetepites.hu>

Boldogságotréning

<http://www.acoach.hu>

kollektív mítoszok nagy narratívája nem érvényes többé. Ami maradt: egymáshoz nem illeszkedő érték- és ontológiatörmelékek.

Bár a második világháború óta sok új formája született az erős ontológiának, korunk ontológiai fordulatának eredményeképpen a radikális változást a gyenge ontológiák megszületése hozta. A nagy elbeszélőt sok egymásnak ellentmondó kis narratívával operálók hada váltja fel. Nincs nagy poén, amit le lehetne löni, csak kis poénok vannak.

Az általunk elfogadott gyenge ontológia szerint minden kritikai vizsgálat alá vehető, kivéve azt, hogy minden kritikai vizsgálat alá vehető. Az én, a másik és a világ bármiféle fogalmi megragadása (konceptualizációja) egyaránt vita tárgyát képezheti. Viszont egy innovatív konceptualizáció elengedhetetlen feltétele a különféle világok adekvát működésének. A gyenge ontológia nem csupán beismeri, hogy megkérdőjelezhető, hogy egyáltalán nem tévedhetetlen, és hogy gyakran (de nem mindig!) helyi értékek fejeződnek ki benne, hanem ezt a felismerést strukturáló elvként használja önmaga felépítése során. A gyenge ontológia színpadán bűntudat nélkül nézhetünk szembe önnön esetlegességünkkel, a „lét elviselhetetlen könnyőségével”. Korunk emberéből nem hiányozhat „a mersz, (...) a bölcsesség, (...) a tehetség, hogy valahogyan jelezze: az idő folyékony, egyik pillanat sem fontosabb a másikinál, és minden pillanat elillan (Vonnegut, 2004, 89). Kundera regénye A lét elviselhetetlen könnyősége a gyenge ontológia egyik regénybeli példája. Az előzetesen hozott törvények alapján végrehajtott cselekedetek súlyosak, de a választások terhét leveszi a vállunkról maga a törvény, a többiek jóváhagyó fejbiccentése.

A kreativitáson alapuló döntések az esztétikai ítéletekhez hasonlóan lazaságot igénylenek, könnyőnek látszanak, de elviselhetetlenek is egyben, mert nem áll mögöttük a tömeg jóváhagyása, a társadalom bárgyú, aranyfogvillantó mosolya. Kosztolányi Esti Kornél éneke jól megragadja ezt a fajta létmódot.

Esti Kornél éneke

Az életem, a szintem,
a fénybe kell kerengni,
légy mint a minden,
te semmi.

Légy az, ami a bölcs kéz
fölgámja, a gyümölcshéj
remek ruhája, zöld szín
fán, tengeren a fölszín:
mélységek látszata.

No fuss a kerge széllel,
cikázva, szerteséjjel,
ki és be, nappal-éjjel,
s mindent, mi villan és van,
érj el.

Tárgyalj bolond szeszéllyel,
komázz halál-veszéllyel,
s kacagd ki azt a buzgót,
kinek a mély kell.

Mentofaktúra folyóirat

-filozófia és Coaching

<http://www.mentofaktura.hu>

Gyenge ontológia erőssége

Dr. Kollár József

Coach képzés

<http://www.szervezetepites.hu>

Boldogságréning

<http://www.acoach.hu>

Mit hoz neked a bűvár,
ha fölbukik a habból?
Kezében szomorú sár,
ezt hozza néked abból.
Jaj, mily sekély a mélység
és mily mély a sekélység
és mily tömör a hígság
és mily komor a vígság.
rímmel.

Menj mély fölé derengni,
burkolva, játszi színben,
légy mint a semmi,
te minden.

A költeményben megfogalmazott relativizmus éppen túlhangsúlyozottságának következtében a felszínes olvasás során homályban hagyja a tényleges üzenetet: a kreativitáson alapuló egyéni döntés és választás értékét, a lét elviselhetetlen könnyőségét. Kosztolányi szkeptikus a világot egyneműsítő elvekkel szemben, mert azok elszegényítik a sokszínű valóságot. Az ontológia coaching a jövő fényében láttatja a jelent és a múltat. William James szerint a szabad akarat „a világban jelentkező újszerűségeket jelenti, a jogot annak az elvárására, hogy a jövő, legmélyebb elemeiben csakúgy, mint felszíni jelenségeiben nem feltétlenül ismétli meg és utánozza a múltat” (James, 1981, 191). A lét elviselhetetlen könnyősége nélkül nincs ilyen értelemben vett szabad akarat, vagyis új élet. Az új megtapasztalására, valamint a szabadságra irányuló törekvés során a lét elviselhetetlenül könnyő.

A gyenge ontológia fő inspirációs forrása az amerikai pragmatista filozófia. A neopragmatista Richard Rorty a Megismerés helyett remény című írásában Walt Whitmant idézi, aki szerint „Amerika...saját igazolása és sikere zálogának ...szinte kizárólag a jövőt tekinti” (Rorty, 1998, 10). Ez jól illeszkedik az első fejezetben bemutatott dinamikus időszemlélethez, mely szerint a megoldások a jövőből jönnek, vagy megoldják a jelenbeli problémákat vagy nem, és azután eltűnnek a múltban. Rorty szerint a nagy legitimáló narratíva helyett (pl. a racionális ész, a reflektálatlan megszokás, vagy a múlt nagyjai) tetteink, gondolataink igazolása a jövőben található. A „valóság”, a „normális”, az „igaz”, a „jó vagy a rossz” fogalmait a „jobb jövő” fogalmával helyettesíti. A marxista jövőtervezés helyett a pragmatisták a darwinista szemlélettel azonosulnak: a biológiai vagy kulturális mutáció egyetlen igazolása a korábnál adaptívabb viselkedés, a jövőbeli siker. A gyenge ontológia alapján történő coaching célja a komplexebb és érdekesebb életet előidéző mutációk létrehívása: a coaching gyakorta mentális atombombaként működik.

A neopragmatista válságkezelés célja nem a valóság feltárása, hanem a kevésbé használható világleírások használhatóbbakra történő cseréje. Nem azt kérdezzük, hogy, mi az adott dolog belső természete, hanem azt, hogy „Mire használható?”. A válasz: „Egy jobb, érdekesebb, fájdalommentesebb jövő létrehozására”. A „Mit tartasz jónak?” kérdésre sokféle, a szebb jövőhöz illeszkedő, válasz adható. Whitmannal szólva: a „változatosságot és szabadságot”.

Mentofaktúra folyóirat

-filozófia és Coaching

<http://www.mentofaktura.hu>

Gyenge ontológia erőssége

Dr. Kollár József

Coach képzés

<http://www.szervezetepites.hu>

Boldogságréning

<http://www.acoach.hu>

Dewey szerint „növekedést”, a buddhisták szerint „a semmit”. Kunderával „a lét elviselhetetlen könnyőségét”, Ottlikkal: „a szabadság enyhe mámorát”. A biológiai és kulturális evolúció újabb kreálmányai meglepőek és mulatságosak, azok számára, akik szeretnek meglepődni és mulatni. A jelen elárasztó bullshit, a kritikátlanul elfogadott múltbéli nagy narratívák helyett a jövő nem más, mint kreatív gyakorlatok plurális világa. Az újdonság iránti vágy zárójelbe tett hősei: Don Juan (az érzéki zsenialitás embere), De Sade (a konszenzuson alapuló kegyetlenségé), Faust (az elméletekben való lubickolásé). Rorty szerint nincs egyetlen módja annak, ahogyan a világ van, tehát nincs egyetlen pontos megjelenítése. Viszont számtalan izgalmas gyakorlatot hozhatunk létre azért, hogy valóra váltsuk a jövőre vonatkozó reményeinket.

Még mindig elterjedt az a meggyőződés – noha a történelem bebizonyította róla, hogy hallucináció – amely szerint az emberi értelem által felvetett minden kérdés megválaszolható az e kérdés által nyújtott válaszlehetőségek valamelyikével. Valójában azonban az intellektuális haladás általában úgy következik be, hogy a kérdéseket egyszerűen elvetik az általuk felvetett alternatívákkal együtt – ami csökkenő életerejüknek és a legégetőbb érdekek megváltozásának folyamánya. Nem oldjuk meg őket: túllépünk rajtuk. Dewey: A darwinizmus hatása a filozófiára (idézi Rorty, 1998, 34).

A jövőből újabb és újabb izgalmas válaszok érkeznek, és egy csomó korábban érdekesnek tűnő kérdést unalmassá tesznek. Arra használnak minket a jövőbeli válaszok, hogy találjuk meg, vagy szedjük elő a velük összekapcsolható érdekes kérdéseket.

A coaching során rekonstruáljuk a hozzánk forduló narratívájának rejtett ontológiáját, a hozzá kapcsolódó morális és egyéb értékeket, illetve azokat a „szent” szimbólumokat, rítusokat, mítoszokat, amelyek az ontológiát és az értékeket (életstílust) egyetlen, organikus egységgé szervezik. Ha a fent leírt három alkotórész bármelyike megváltozik, akkor könnyen semmivé foszlik az egység, és az eddig jól működő világot, hirtelen fatalista ontológia váltja fel, amelyben bármiféle viselkedés hasztalannak tűnhet a résztvevők számára. A válságkezelés során különféle szinteken avatkozhatunk be: előidézhetünk és/vagy ajánlhatunk új rítusokat, új értékeket vagy új ontológiát.

A coaching folyamán a hozzánk fordulókkal közösen olyan viselkedés- és gondolkodásbeli mutációkat hozunk létre, amelyek boldogabb jövőt eredményező gyenge ontológiákat eredményeznek. A módszerünkben az az újdonság, hogy elfogadjuk a megoldásközpontú coaching előfeltevését, mely szerint a problémaszint helyett a megoldás szintjén kell keresni a választ, viszont a kívánatos jövőt pragmatista módon új viselkedés- és gondolkodás-mintázatok létrehívásával idézzük elő. Módszerünk alapján a coach és a coachee hasonlóan működik, mint egy heurisztikákat felfedező program, melynek egyik beépített metaheurisztikája folyamatosan analizálja, hogy mely heurisztikák vezetnek (a kívánt jövőt leíró) eredményes fogalomalkotáshoz, és melyek nem. Utóbbiakat közösen átalakítjuk, előbbieket

Mentofaktúra folyóirat

-filozófia és Coaching

<http://www.mentofaktura.hu>

Gyenge ontológia erőssége

Dr. Kollár József

Coach képzés

<http://www.szervezetepites.hu>

Boldogságotréning

<http://www.acoach.hu>

továbbfejlesztjük. A heurisztikák révén egyrészt olyan mikrovilágokat hozunk létre, amelyek világos inputtal és outputtal bírnak, másrészt, ha ez nem lehetséges vagy nem célravezető, akkor leromboljuk az túlzott racionalizációból adódó irracionális élettereket, erős ontológiákat. A gyenge ontológia lehetővé teszi, hogy megszabadítsuk a coachee viselkedését (az önmaga számára is láthatatlanul) programozó fogalmaktól és fogalmi metaforáktól (különbéle bñntudat-generátoroktól és önvédelmi mechanizmusoktól). A coaching során – egyebek mellett új fogalmi metaforák bevezetése révén – közösen létrehozott ontológiák olyan modellként szolgálnak, melyek lehetővé teszik a kívánt jövőbeli világok felépítését, belakását és kreatív továbbfejlesztését.

Az erős ontológiával való radikális szakításhoz először egy olyan modellvilágot építünk fel a hozzánk forduló segítségével, amelyből kliensünk hiányzik. Azt kell részletesen elképzelnie, hogy miként működne azok a különféle szervezetek, amelyeknek korábban tagja volt. Mit lett volna fontos még elvégeznie, mik és kik fognak hiányozni számára, és mi az, aminek örül, mert többé nem kell bajlódnia vele? Félbehagyott valamit, amit be kellett volna fejeznie?

Elégedett az eddigi teljesítményével? Van, ami teljesen máshogy csinált volna? Minden olyan fontos volt, mint amilyennek látszott? A lényegtelen tényleg lényegtelen maradt? A gyenge ontológia megalapozásához Jacques Attali regényének címét használjuk: „Az első nap a halálom után”. Ezzel a képzeletbeli, halállal kezdődik valójában az ontológia coaching. A choachee rituális halála az erős ontológiától való megszabadulás és megtisztulás ára, valamint (a metaforikus értelemben vett) újjászületés ígérete. Az ehhez kapcsolódó heurisztika így szól: „Aki megtalálja életét, elveszíti azt, aki elveszíti, megtalálja azt.”